

نقد نمایشگاهِ عکس (به ما نگاه کنید)، در نحله‌ی فمینیستی

استاد محترم: دکتر محمد خدادادی مترجم‌زاده

دانشجو: فاطمه حیدری

شماره‌ی دانشجویی: ۹۹۱۲۳۳۵۱۰۴

نیمسال دوم ۱۴۰۰-۱۳۹۹

مهشید نوشیروانی متولد ۱۳۲۹ در تهران، دانش‌آموخته‌ی عکاسی مستند دانشگاه ییل^۱ است. عکس‌هایی که در این نمایشگاه می‌بینیم در سال ۵۷ در کارخانه‌های مختلفی مانند مالییل و زیرمجموعه‌های مارگارین از جمله خروس‌نشان و خلیج گرفته شده و اولین بار سال ۱۳۵۸ در مرکز هنری باغ فردوس با عنوان «کار و کارگر» به نمایش درآمده‌اند. در برخورد اول، نمایشگاه عکس «به ما نگاه کنید»، از نمونه‌های متداول مستندنگاری از کارگران است که قراردادهای بازنمایی کارگران صنعتی را در خود دارد: ایستادن گروهی با لباس‌های فرم در محیط کار، چهره‌های سیاه‌شده و گرفته، حالت‌های خستگی، نگاه‌های مستقیم و غیره. قراردادهایی که با کارهای عکاسان تیپ‌نگاری چون آگوست ساندر^۲ شکل گرفت؛ پرتره‌های محیطی بی‌ادعا اما قابل توجه. اما با کمی عمیق‌شدن در بستر تاریخی شکل‌گیری این مجموعه، توجه ما به لایه‌های زیرین اثر جلب می‌شود: سال‌های سرنوشت‌ساز انقلاب ۵۷.

در استیمنت مجموعه آمده است: «شرایط سخت کاری، لباس‌های فرم بی‌قواره، بدن‌های تحلیل‌رفته در کاری تکراری، جوانی‌های ازدست‌رفته یا رویاهایی که احتمالاً هرگز محقق نشدند همه‌وهمه در این عکس‌ها مشهودند.» این عبارات ما را به سمت خوانشی در بستر سیاسی-اجتماعی اثر رهنمون می‌کند. خوانش تاریخی اثر ما را به سمت وسوی ایدئولوژی انقلاب ۵۷ می‌برد و این پیش‌فرض همیشه آشنا را پیش می‌کشد که: «انقلاب ۵۷، انقلاب مستغضفان بود.»

اما اگر بخواهیم عکس‌ها را برای لحظاتی از بستر تاریخی که در آن شکل گرفته‌اند جدا کنیم، با چه چیزی مواجه می‌شویم؟ آیا در این عکس‌ها، تصاویر مردان ما را به یاد قهرمانان ساخت امپایر استیت^۳ لویس هاین^۴ نمی‌اندازد؟ مردانی که تن ورزیده و سالم دارند و به‌مانند ستاره‌های سینمای آن زمان ژست پرغروری گرفته‌اند و با افتخار به دوربین خیره شده‌اند. در مقابل، زنان در این مجموعه به چه صورت به تصویر درمی‌آیند؟

توداری و عدم بروز احساسات، ویژگی مشترک بین تمام زنان جوان و میان‌سال این مجموعه است؛ «مقنعه‌های بلند، لب‌های به‌هم‌فشرده و مردمک‌های سیاه و خالی که انگار به جایی غیر از دوربین عکاسی خیره شده است.»

---

1. Yale University
2. August Sander
3. Empire State Building
4. Lewis Hine

در اوایل انقلاب و دوران جنگ به دلیل وجود فضاهای حاد سیاسی و تحمیل تهدیدات امنیتی علیه کشور، سوژکتیویته عمدتاً ساکت و در فضایی ناظر به اقتدار تعریف می‌شد. در این راستا، سوال اصلی این است که ذهنیت‌های زنانه پس از انقلاب، چگونه نسبتش را با اقتدار مورد تعریف و بازنگری قرار داده است؟

رخداد انقلاب فضای زمانی و مکانی را برای جامعه‌ی ایران ترسیم کرد که انگار خبری از مدرنیته نبود. فضای انقلابی و رشد گرایش‌های چپ، رهبری کاریزماتیک خمینی و قوی بودن عنصر مذهب در انقلاب، سنت را در عصر سکولار بیش از پیش در صدر نشاناند. در این راستا، تعریف مذهب به‌عنوان چارچوب نظام جمهوری اسلامی سبب شد تا حجاب هم به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی زن و هم یکی از مولفه‌های اسلامی بودن جامعه‌ی ایران و هم یکی از ویژگی‌های هویتی نظام تعریف شود. در این دوران، شرایط حداقل برای سوژگی زنان در عرصه‌ی عمومی به‌واسطه حجاب امکان داشت. در تصاویر نوشیروانی، زن به‌عنوان سوژه‌ی سیاسی به چشم می‌آید. در برابر اقتدار مردسالارانه بی‌اقتدار به نظر می‌رسد که این امر از طریق پیوند چشم‌انداز عینی-استعلایی با دیدگاه مردانه عمل می‌کند. دیدگاهی که تقدم را به جای وجود به ماهیت می‌دهد.

اما چشم‌گیر بودن نوشیروانی در این مجموعه، بیشتر به سبب زن‌بودگی خود اوست. این ژست‌های مردانه، این مردانگی به‌رخ کشیده‌شده، بی‌ارتباط با جنسیت عکاس نیست.

در انتها می‌توان گفت، در این دوره برخلاف آنچه در دو دوره‌های قبل از انقلاب در بازنمایی زنانه شاهد آن بودیم، این «واقعیت» زنانگی است که «تصور» آن را می‌سازد.